

UDALOSTI, ĽUDIA, MIESTA ZVOLENSKEJ KOTLINY

KOLESO

DECEMBER 2025 | 4. ČÍSLO | 2. ROČNÍK

KEĎ POVSTALI HAVIARI...

500. výročie vzbury
baníkov v Banskej Bystrici

OTA, inscenácia o redaktorke Pražskej jari

na doskách Divadla
J. G. Tajovského
vo Zvolene

Biosférická rezervácia POLANA
35 rokov v UNESCO

ŠTVŔTROČNÍK | 5€

klemo®

Viac ako 30 rokov sme tu pre vás

PEČIATKY

RÁMOVANIE

TRIČKÁ S POTLAČOU

**TLAČ OBRAZOV A FOTIEK
GRAVÍROVANIE • VIZITKY
LETÁKY • PLAGÁTY
REKLAMNÉ A DARČEKOVÉ PREDMETY**

KLEMO
Tehelná 4, Zvolen
www.klemo.sk
tel. +421 905 873 233
e-mail: objednávky@klemo.sk

EDITORIÁL

Ctení, vášniví milovníci a milovníčky histórie!

Niet roka, v ktorom by sme si nepripomínali nejaké dôležité jubileum. Buď okrúhle výročie prvej písomnej zmienky mesta alebo obce, prípadne významnej udalosti, ktorá ovplyvnila chod dejín, či výročie narodenia známej osobnosti.

Slovo jubileum pochádza z latinského „iubilum“, čo znamená jasanie, plesanie. Stretávame sa i s iným vysvetlením pre dodnes zaužívaný výraz jubileum. To odkazuje na hebrejské slovo „jovel“, čo znamená baran, baraní roh. Trúbenie na baraní roh v Deň zmierenia ohlasovalo začiatok jovelovho (jubilejného) roka v starovekom Izraeli. Išlo o rok pripadajúci - po sedemkrát siedmich rokoch - na 49. rok, v širšom zmysle na 50. rok. V tomto roku sa neobrábala zem, otroci boli prepustení na slobodu, a ak niekto v uplynulých štyridsiatich deviatich rokoch musel pre chudobu predať dom alebo polia, v jovelovom roku sa mu museli vrátiť.

V širšom kontexte dnes chápeme jubileum ako akékoľvek výnimočné okrúhle výročie, ktoré si zaslúži našu pozornosť.

K takým udalostiam nepochybne patrí udelenie mestských privilégií Banskej Bystrici uhorským kráľom Belom IV. roku 1255. V KOLESE si 770. výročie mesta pod Urpínom pripomenieme s historikom, publicistom a riaditeľom Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici Marcelom Pecníkom. Múzeum k výročiu pripravilo výstavu, vydalo pútavé edukačné tlačoviny a uviedlo do života novú lexikónovú publikáciu 770 x Banská Bystrica.

S historikom Pavlom Maliniakom si priblížime situáciu spred 500 rokov, keď sa baníci v Banskej Bystrici vzbúрили, aby bojovali za dôstojnejšie životné podmienky. Napätie prerástlo na prelome rokov 1525–1526 do otvoreného konfliktu a násilie sa neustále stupňovalo. V auguste 1526 kráľovský komisár Mikuláš Turóczy vyniesol rozsudok smrti nad 46 vodcami povstania.

Ďalšie okrúhle výročie, ktorému v KOLESE venujeme pozornosť, je jedinečná monografia Detva z autorského pera kňaza Karola Antona Medveckého. Publikácia z roku 1905 obsa-

hovala 300 strán poznatkov o živote na Podpoľaní. V rubrike Napísali pred rokmi vám ponúkame úryvok z kapitoly Detvan

v jeho bytí a žití. Medveckého dielo spred 120 rokov vyšlo v náklade 1000 kusov.

V odlesnených oblastiach Poľany sa dnes nachádzajú vzácne spoločenstvá lúk a pasienkov s vegetáciou rašelinísk a podmäčianých lúk. O význame a unikátnosti Chránenej krajinskej oblasti Poľana svedčí fakt, že ju roku 1990 zaradila Medzinárodná koordináčna rada programu Človek a biosféra (MAB) do siete biosférických rezervácií UNESCO. Jej tridsaťpäťročné jubileum si pripomenieme so Zuzanou Vrťovou.

S KOLESO-m tiež nahliadneme do vzácnnej očovskej richtárskej knihy, v ktorej zápisy pochádzajú z konca 16. storočia, zoznámime sa s najstaršou mapou Banskobystrickej diecely z roku 1828 a navštívime Divadlo Jozefa Gregora Tajovského vo Zvolene, kde pred nedávnom uviedli premiéru inscenácie OTA. Inscenácia mapuje pohnutý život novinárky Pražskej jari Oty Plávkovej, perzekvovanej komunistickým režimom za odsúdenie okupácie vojskami Varšavskej zmluvy roku 1968 a nesúhlas s normalizačným režimom.

Verím, že sa do aktuálneho vydania KOLESA s chuťou začítate, a možno, počas oslavy nejakého rodinného jubilea, porozprávate spolustolujúcim, ako ste s ním cestovali v čase.

Michal Várošík, šéfredaktor

03

EDITORIÁL

Mgr. Michal Várošík, šéfredaktor

04

OBSAH

06

KEĎ POVSTALI HAVIARI...

500. výročie vzbury baníkov v Banskej Bystrici

doc. PhDr. Pavol Maliniak, PhD., historik

14

Život Očovánov vo svetle najstarších záznamov v richtárskej knihe

PhDr. Radoslav Ragač, PhD., historik, archivár

18

Tajomstvá najstaršej mapy Banskobystrickej diecézy

Mgr. Bc. Vladislav Tirpák, popularizátor regionálnych dejín

26

ROZHOVOR: Banská Bystrica - kedysi osada pri Ľupči, dnes jubilujúce 770-ročné mesto

PaedDr. Marcel Páleš, publicista

30

Banskobystrický Robotnícky dom, národná kultúrna pamiatka, oslavuje storočnicu

PhDr. Filip Glocko, historik

PhDr. Jana Borgulová, literárna muzeologička, publicistka

36

Na tom našom námestí v Sielnici

Mgr. Michal Várošík, publicista

42

Napínavý divadelný príbeh na tému (T)OTA(LITA) včera, dnes aj zajtra

Mgr. art. Ján Chalupka, dramaturg

50

NAPÍSA LI PRED 120 ROKMI v monografii Karola Antona Medveckého DETVA.

Vytlačili Kníhtlačiarne Karla Salvu v Ružomberku, 1905

52

DEJINÁRIUM

Okrúhle výročia december 2025 – február 2026

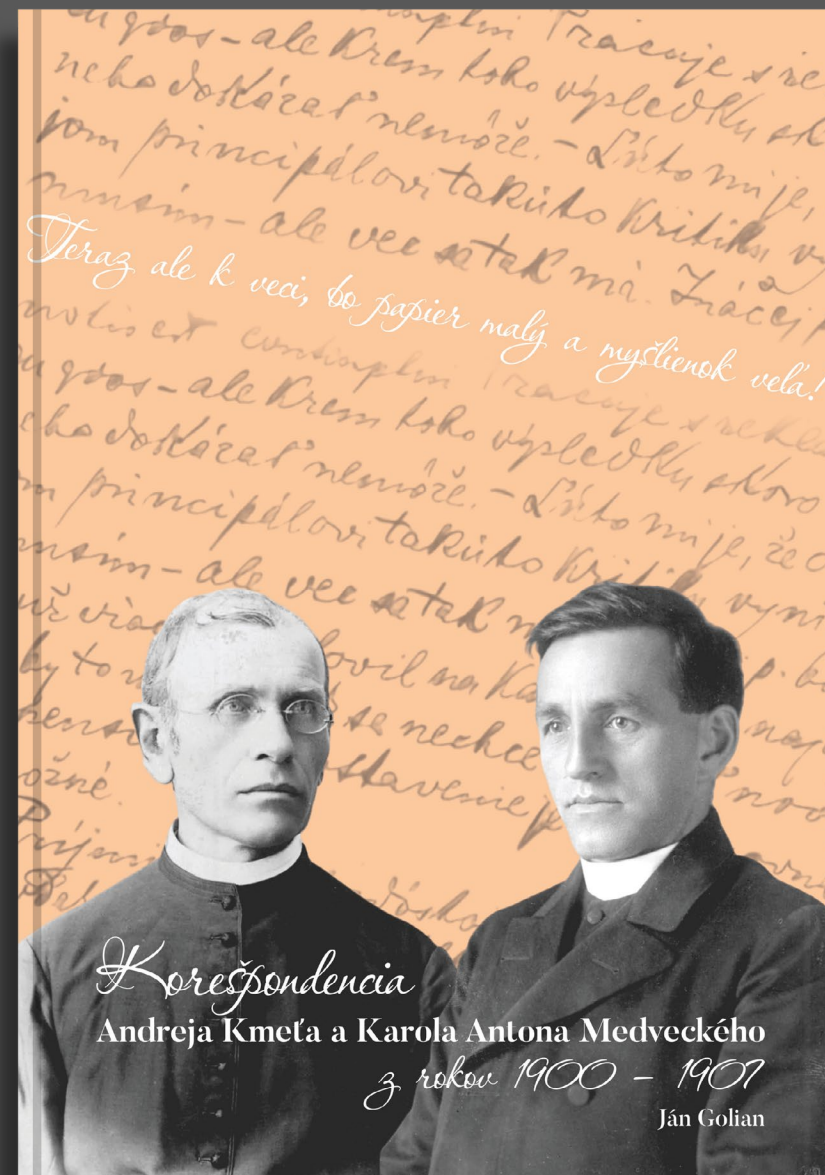
Mgr. Michal Várošík, publicista

54

Biosférická rezervácia Poľana 35 rokov v UNESCO

CSILic. Zuzana Vrtová, publicistka

TERAZ ALE K VECI, BO PAPIER MALÝ A MYŠLIENOK VEĽA. KOREŠPONDENCIA ANDREJA KMEŤA A KAROLA ANTONA MEDVECKÉHO Z ROKOV 1900 – 1907.

Nová kniha zachytávajúca dobový obraz spoločnosti zo začiatku 20. storočia vo vzájomných listoch dvoch národovcov A. Kmeťa a K. A. Medveckého. Tieto osobnosti pôsobili v regióne stredného Slovenska ako kňazi, preto v ich listoch možno nájsť dobový obraz života a ľudí z regiónov Podpoľania, Zvolenskej kotliny, Hontu, Tekova, okolia Banskej Štiavnice, Kremnice či Novej Bane. Kniha tiež obsahuje bohatú obrazovú prílohu a mnohé ukážky rukopisných listov oboch autorov.

Vydavateľ: Spod Skleného zámku, o. z., Sielnica 12, 962 31, IČO: 55 969 283

Šéfredaktor: Mgr. Michal Várošík (varosikm@gmail.com)

Redakčná rada: Mgr. Michal Várošík, PaedDr. Marcel Páleš, Mgr. Ľubica Milanová, CSILic. Zuzana Vrtová

Grafický návrh: Beáta Balgová

Grafické spracovanie: Nina Várošíková

Tlač: Alfa print, s. r. o.

Registračné číslo: ISSN 2989-3968 (online), ISSN 2989-3933 (tlačené vydanie)

Predajné miesta: Banská Bystrica: Stredoslovenské múzeum (SSM), Thurzov dom, Námestie SNP 4, 974 01; SSM, Matejov dom, Námestie Š. Moyzesa 20, 974 01; SSM, Tihányiovský kaštieľ, Radvanská 27, 974 05; COPIA, s. r. o., Skuteckého 23, 974 01; Zvolen: Klemo, spol. s r. o., Tehelná 4, 960 01

Obálka: Národná prírodná pamiatka Vodopád Bystrého potoka na južných svahoch Poľany (Zdroj: Správa CHKO BR Poľana)

KEĎ POVSTALI HAVIARI...

500. výročie vzbury baníkov v Banskej Bystrici

 Pavol Maliniak, historik

Banické povstanie roku 1526. Autor Vincent Hložník. Kresba ceruzou, 1955 (Zdroj: Stredoslovenské múzeum)

Súčasníci, najmä tí skôr narodení, si môžu pamätať televízny seriál Na baňu klopajú. Výrazná generácia slovenských hercov v ňom zobrazila tragické osudy členov jednej rodiny na pozadí rebélie baníkov v Banskej Bystrici. Do popredia vystupoval útlak a spoločenský konflikt na sklonku stredoveku. Ťažké životné podmienky baníkov boli zjavnou skutočnosťou. Na rozdiel od filmového spracovania, historické pramene nevykresľujú vzbúrencov iba ako obeť. Ukazujú, že táto skupina obyvateľov dokázala vyvinúť organizovaný odpor a stala sa pre okolie reálnou hrozbou.

Baníci chceli len dôstojnejšie žiť

Profesionálna historická veda začala rozvíjať sústredený záujem o výskum baníckeho povstania v polovici 20. storočia. V atmosfére narastajúceho ideologického dohľadu v ére budovania socializmu malo ozbrojené vystúpenie banského robotníctva predstavovať príklad zostrujúceho sa triedneho boja. Zdôrazňoval sa masový rozsah povstania, v ktorom mal slovenský a nemecký ľud spojiť sily proti feudálnym vykorisťovateľom. Výsledky dôkladného historického bádania tak zatienila politická objednávka. O udalostiach, ktoré sprevádzali povstanie, informujú rôznorodé pramene: záznamy mestského súdu, obžalobné listiny, svedectvá účastníkov aj listy samotných baníkov. Predstavujú obraz ľudí, ktorí neplánovali revolúciu. Chceli len riadne zaplatenú prácu a dôstojnejšie životné podmienky. Ich konanie nakrátko ohrozilo mestskú samosprávu aj banské podnikanie.

Príčiny vzbury boli navonok zrejmé: nízke mzdy, meškajúce výplaty, rastúce ceny potravín. Banskobystrický mediarsky podnik zamestnával stovky rôznych robotníkov, od baníkov cez tesárov, uhliarov až po hutníkov a furmanov. Životy baníkov možno bez preháňania označiť za krehké. Hoci ich zamestnanie bolo základom hospodárskej prosperity regiónu, každodennou skúsenosťou bolo ohrozenie života pádmi v šachtách, alebo závalmi v štôľňach. Za nevyhovujúce sa považovalo aj prašné ovzdušie. Učenec a lekár Georgius Agricola vo svojom neskoršom diele Dvanásť kníh o baníctve spomínal ženy až sedemkrát vydaté za mužov predčasne podliehajúcich astme. Takéto manželky – vdovy údajne žili v okolí karpatských baní. Za uvedených okolností každé zhoršenie hospodárskej situácie mohlo znamenať hlad a nespokojnosť v baníckych osadách.

Stovky baníkov vpochodovali do mesta s bubnami, zástavami a puškami

Prvá etapa konfliktu sa odohrala v máji 1525. Po štrajku kvôli nízkym mzdám sa baníci zhromaždili pred Banskou Bystricou a vyjed-

Banické povstanie roku 1526 - detail. Autor Vincent Hložník. Kresba ceruzou, 1955 (Zdroj: Stredoslovenské múzeum)

návali so zástupcami mediarskeho podniku, najmä s faktorom Jánom Plossom. Rokovania nepriniesli uspokojenie, ba naopak: Ploss najprv odmietol zvýšiť mzdy vyplácané v hodnotnej minci. Sľubované zvýšenie odkladal na neskorší termín. Asi 500 banských robotníkov preto s bubnami, zástavami a puškami vpochodovalo na námestie. Takéto konanie dovtedy nebolo známe. V meste spôsobilo šok. Nie je vylúčené, že k militarizácii baníkov prispeli predchádzajúce nariadenia uhorského snemu. Podľa nich mala Zvolenská a okolité stolice v „horných krajoch“ pripraviť do boja proti Turkom (Osmanom) pešiakov – strelcov s puškami. Keďže šľachtici sa neraz zdráhali plniť vojenské povinnosti, nahrádzali ich aj vojaci neurodzeného pôvodu.

Organizovanie banských robotníkov rýchlo postupovalo. Ich podporné spolky, miestne bratstvá Božieho tela, sa odklášali od pôvod-

nej sociálnej úlohy a eucharistickej úcty. Aj pod vplyvom nových myšlienok Martina Luthera sa banskobystrickí, banskoštiavnickí a hodrušní baníci na jeseň 1525 spojili do jednoty alebo zväzu. Odmietli násilie, v prípade potreby si však prisľúbili bratskú pomoc. Okrem bežných robotníkov sa k spoločnému postupu hlásili aj niektorí predáci: šafári a banskí dozorcovia. Radikalizáciu baníkov umocňovala neistota vyvolaná konfiškáciou mediarskeho podniku z rúk dovtedajších vlastníkov Fuggerovcov a Thurzovcov. Podnik prevzal do správy štát, pričom tento krok sa nestretol s podporou robotníkov. Nálady vzbúrencov opatrne využívali niektorí zemepáni. Damián z Veľkej Lúče a jeho bratranec František Dóczy, obaja spoluvlastníci neďalekého hradu Ľupča, prejavovali voči baníkom určité sympatie. Poskytovali im napríklad potraviny. Okrem rivality voči mestu Banská Bystrica tým sledovali vlastné záujmy v rámci súperiácií táborov uhorskej šľachty.

Kráľ Ľudovít nariadil potrestať vinníkov

Napätie prerástlo do otvoreného násilia azda na rozhraní rokov 1525 a 1526. Baníci vtedy zadržali kremnického komorského grófa a zároveň zvolenského župana Bernarda Beheima. Tento kráľovský úradník pôvodom z Tirolska bol poverený dohľadom nad razbou mincí a správou miestneho baníctva. Beheima zadržovali deväť dní. Zobrali mu pritom striebornú čašu a čiapku z kunej kožušiny. Zdá sa, že k tejto udalosti došlo, keď baníci kvôli nevyplatennej mzde vtrhli v neurčenom počte do Banskej Bystrice. Z mestskej zbrojnice odviezli tri delá, ale aj pušky a inú výzbroj. Vyplienili aj niektoré meštianske domy a pivnice. O tomto prvom prepade mesta pochádzajú iba hmlisté správy z neskorších svedeckých výpovedí.

Reakciou na vpád baníkov bol príkaz uhorského kráľa Ľudovíta II. na vyšetrovanie udalosti a potrestanie vinníkov. Kráľ úlohou poveril

komisiu na čele s palatínom Štefanom Werbőczym. Už táto skutočnosť bola rozporná, lebo proti Werbőczymu sa dvíhala silná politická opozícia. Po konaní súdu vyniesol Werbőczy 13. apríla 1526 rozsudky, ktoré mali potlačiť prípadnú ďalšiu vzburu v Banskej Bystrici, ale aj Banskej Štiavnici a Hodruši: vodcovia povstania mali byť popravení. Baníci nesmeli

zakladať spolky a mobilizovať sa ako vojsko so zástavami, trúbami a bubnami v zoradenom šiku. Do miest nesmeli vstupovať nepriateľským spôsobom s puškami. Mohli nosiť iba zvyčajné ručné sekerky (tzv. fokoše). Rozsudok baníkom navyše zakazoval konať zhromaždenia a sprisahania, a zvolávať sa – konkrétne údermi na dosku (klopačku). Ústretovejšie sa javilo rozhodnutie o správe Bratstva Božieho tela. Mestská rada Banskej Bystrice so súhlasom baníkov a robotníkov mala každoročne voliť štyroch správcov bratskej pokladnice. Dvaja z nich mali pochádzať z mestskej rady a dvaja spomedzi baníkov. Rastu cien mal zamedziť voľný prístup konkurencie – cezpoľných mäsiarov a obuvníkov na miestny trh. Monopol na predaj dovtedy mali banskobystrickí kupci.

Vstup do banskobystrického mestského hradu, označovaného v závere stredoveku aj ako zámok (Foto: Pavol Maliniak)

Napriek týmto rozhodnutiam baníci pokračovali v aktivite. Uľahčilo im to odvolanie Štefana Werbőczyho z funkcie palatína iba niekoľko dní po vyhlásení rozsudku. Hoci tresty pre vzbúrencov naďalej platili, vzhľadom na očakávanie bojového stretu Uhorska s Osmanskou ríšou tieto problémy nestáli v popredí. Rozporný prístup na panovníckom dvore ilustruje zmienka o náhlom vyslobodení niektorých povstalcov z väzenia v Budíne v júni 1526. Malo sa tak stať po zásahu neznámeho dobrodince (kráľovského komorníka Františka Dóczyho?) a komorského grófa Bernarda Beheima. Rebelov mohlo vzápätí posmeľovať zanepoždnenie kráľa i šľachty vojnovými prípravami na odlahom juhu krajiny.

Baníci pred mestským hradom vyjednávajú so zástupcami mesta. Autor Štefan Bednár. Intarzia v Robotníckom dome v Banskej Bystrici

Baníci pre nevyplatené mzdy násilie stupňovali. Rabovali, zakladali požiare, strielali

Dôvodom pre útok baníkov na Banskú Bystricu bola dlhodobo znehodnocovaná minca (s vyšším obsahom medi namiesto striebra) a nevyplatené mzdy. V nočných hodinách 26. júla skupina asi 40 baníkov pod vedením Michala Dietricha vyrabovala majerský dvor na pozemku banskobystrickej mestskej fary na severnom okraji mesta. Ukoristený majetok odtiaľ previezli do Španej Doliny. Dietrich následne vyzval do boja aj ostatných baníkov. Na jeho výzvu zložilo prisahu viac ako 200 mužov, ktorí sa rozhodli mestu pomstiť. Žiadali aj posily od banskoštiavnických robotníkov. Tí ich však nepodporili vo väčšom počte.

V noci 3. augusta baníci opäť vnikli do Banskej Bystrice, pričom okolo mesta rozostavili hliadky. Nie je vylúčené, že počítali s podporou od lupčianskych hradných pánov. Niektorí z baníkov totiž pred mestom čakali na vojenskú posádku z Ľupče. Plánovali využiť jej skúsenosti s podpaľčstvom? Ozbrojenci z Ľupčianskeho panstva ešte v roku 1517 vypálili mesto Brezno. Zahynulo pritom 100 žien a detí, vyplienený bol kostol a zohrela značná časť Brezna. V prípade útoku na Banskú Bystricu našťastie neboli následky natoľko ničivé. Baníci nedokázali ovládnuť celé mesto. Medzi miestnymi obyvateľmi našli iba niekoľko spojencov – jednotlivcov spomedzi remeselníkov a mestskej chudoby.

Rebeli založili požiare prinajmenšom v troch častiach mesta: v tzv. Hornom dome na východnej strane námestia, na západnej strane námestia (v dome Valenta Schneidera a humne Markusa Fleischera) a v Dolnej ulici pri špitáli. Podľa následného vyšetrovania boli za podpaľáčov označení najmä Leonard Karnifel, Ján Katzenhiern, Peter Fulpauch, Ján Skočko, ale aj

bratia Benedikt a Juraj Maslovci. Požiare zakladali s pomocou pušného prachu po dohodnutých signáloch, napr. aj hvízdaním. Najradikálnejší z povstalcov boli odhodlaní podpáliť celé mesto. Požiare mali navyše zasiahnuť aj lokality v okolí. Ján Skočko bol neskôr obvinený

i z podpálenia Novej štôlne a zo zámeru podpáliť Španiu Dolinu a Piesky. Tieto činy mienili baníci uskutočniť azda počas ústupu z mesta.

Richtár s mestskou radou sa ešte pred útokom ukryli na „zámku“, ako nazývali opevnený farský kostol Nanebovzatia Panny Márie. Baníci ich následne ostreľovali. Zástupcovia mesta

napriek tomu dokázali 4. augusta vyslať posolstvo do Banskej Štiavnice a Kremnice s naliehavou prosbou o pomoc. Okrem šírenia požiarov sa obávali o životy mešťanov. Správa o prepade mesta sa v regióne rýchlo šírila. Pomoc v podobe vojakov a sedliakov mali poskytnúť

časť šľachticov z okolia odišla bojovať k Moháču. Zostávajúci zemepáni boli preto odkázaní na pomoc od vlastných poddaných. Zoskupené sily, akiste v počte niekoľko sto mužov, postupovali k Banskej Bystrici.

Počas niekoľkodňovej prítomnosti baníci v meste vyvolali chaos, pričom vyplienili niektoré domácnosti a krčmy. Nie sú známe žiadne obete ich vyčinení. Hlavným vodcom povstalcov bol Michal Dietrich, označovaný ako kapitán či hajtman. Okolo neho pôsobili ďalší velitelia a správcovia baníkov – osoby zodpovedné za zásobovanie, vyplácanie odmien či pridelovanie potravín a alkoholu. Táto štruktúra dokladá ich koordinovaný, nie náhodný postup. Z Banskej Bystrice rebeli ustúpili najneskôr 11. augusta. Nestretli sa pritom v otvorenom boji s vyslanou pomocou. Zdá sa, že počas ústupu boli niektorí z povstalcov zadržaní priamo v meste.

Za rebéliu trest smrti

Pomery sa urýchlene konsolidovali. Už 19. augusta kráľovský komisár Mikuláš Turóczy vyniesol rozsudok smrti nad 46 vymenovanými vodcami povstania. Väčšina z nich však unikla najvyššiemu trestu. Spomedzi zadržaných povstalcov boli už v septembri v Banskej Bystrici popravení Ondrej Kolár, Ondrej Kocko, Matej Siegel, Jakub Köhler a Ján Skočko. Neskôr bol v Kremnici zrejme tiež popravený podpaľáč Ján Katzenhiern. Odsúdenie ďalších rebelov na hrdelné tresty nie je možné spoľahlivo doložiť. Časť z nich sa ukrývala, niektorí napokon dosiahli omilostenie, alebo sa na ich konanie postupne zabudlo.

Nemenej zaujímavé je, že baníci vstupovali do vojenských služieb. V rozháraných mocenských pomeroch po porážke Uhorska pri Moháči využívali ponuku bojujúcich strán. Vyhľadávaní boli najmä pre ich skúsenosti s budovaním, ale i obliehaním opevnení.

Hrad Ľupča, z ktorého očakávali baníci spojencov. Veduta Petra Fendiho a Josefa Axmanna, 1826 (Zdroj: webumenia.sk/dielo/SVK:OGD.T_513)

kastelán Zvolenského zámku a správca majetkov ostrihomského arcibiskupa vo Svätom Kríži (dnes Žiar nad Hronom). Svojich poddaných vyzbrojil aj kastelán Dobronivského hradu. V zaužívaných predstavách o stredovekej spoločnosti môžu pôsobiť paradoxne zmienky o ozbrojených roľníkoch, ktorí mali zakročiť proti baníkom. Dôvod bol jednoduchý: veľká

Povstanie dáva do pozornosti, že dejiny nevznikli len na kráľovských dvoroch

Zachované pramene pochádzajú predovšetkým z prostredia oponentov voči baníkom. Samotní povstalci vypovedali o svojich zámeroch pred popravou. Ich priznania mohlo zároveň skresľovať mučenie, ktorému boli podrobení. Zhodne však potvrdili, že vypálenie mesta malo byť pomstou za nevyplatenú mzdu.

Chceli pritom pozabíjať popredných mešťanov, napr. členov mestskej rady a mestského pisára. Mešťanom chceli všetko pobrať a nedovolili hasiť založené požiare. Spomedzi odsúdených dodal Matej Siegel, člen spolku baníkov v Hodruši, že aj banskoštiavnickí baníci plánovali pozabíjať pánov – pohadzovať ich z okien alebo rozsekať. K takýmto násilným činom nakoniec rebeli nepristúpili. Možno medzi nimi prevážili umiernenější, alebo svoje činy nestihli vykonať.

Pohľad na rebéliu baníkov prešiel počas uplynulých troch generácií niekoľkými pozoruhodnými zmenami. V nazeraní maďarského dejepisc-tva išlo v celouhorskom meradle o lokálnu vzburu banskobystričských baníkov. Vo vnímaní slovenskej

historiografie išlo o väčšie povstanie robotníctva na Slovensku. Dnes možno konštatovať, že násilné jednanie vyvolané baníkmi nepresiahlo územie Zvolenskej stolice. Opatrnejšie je možné vnímať aj ideové zdroje povstalcov. Nepotvrdilo sa ich spojenie s myšlienkami nemeckej sedliackej vojny, avšak v náboženskej oblasti je zrejmá inšpirácia povstalcov učením Martina Luthera. Povstanie zjavne vzišlo z miestnych

základov, pričom baníci využili neprítomnosť značnej časti šľachticov (ozbrojenej moci) v auguste 1526.

Vzbúrenci kráčajúci na popravisko. Vitráž v Kaplnke sv. Klimenta v Španej Doline. Autor Andrej Sitár

Banícka Kaplnka sv. Klimenta v Španej Doline, na ktorej je z bočnej strany osadený Pamätník obetiam banického povstania 1525 – 1526 (Foto: Michal Várošik)

Ak boli v minulosti baníci zobrazovaní jednostranne ako hrdinovia, takáto predstava by v súčasnosti bola príliš zjednodušujúca. Napokon, o povstalcoch toho vieme naďalej málo. Väčšina z rebelov zostala v anonymite. Historik Peter Ratkoš, ktorý doposiaľ najpodrobnejšie skúmal banícke povstanie, správne postrehol, že po mene je známa sotva desatina účastníkov povstania. O niečo viac sme už oboznámení o vzťahoch baníkov s inými sociálnymi skupinami. V tej súvislosti sa javia rozporuplné poznatky o pozitívnom vzťahu povstalcov s páni hradu Ľupča. Do šablóny o útlaku a vykorisťovaní nezapadajú ani správy o poddaných zasahujúcich proti baníkom. Aké je teda poslanstvo povstania po

pol tisícročí? Baníci, ukrytí (i doslovne) pred zrakom verejnosti aj historického bádania stáli obvykle v úzadí veľkých dejín. Ich ozbrojený odpor je pripomienkou, že dejiny nevznikli len na kráľovských dvoroch. I keď ich požiadavky nemuseli byť naplnené, sporadicky, ale o to dôraznejšie dávali najavo svoju prítomnosť, či dokonca nenahradiťnosť. ●

Pamätník obetiam banického povstania 1525 - 1526

19. AUGUSTA 1526 BOLO 46 POVSTALCOV PROSKRIBOVANÝCH NA SMŤ

Kaša*	Ján Fuxel*	brat Gregorga Sauffressera*
Matúš*	Egyd Kolb*	brat Jána Holtzappela*
Hansel*	Beňo Maslo*	Valent Zimmermann*
Košťan*	Juraj Šuster*	Vít Hammerschmidt*
Turnys*	Valent Lang*	Gabriel z Lubietovej*
Hausko*	Ján Lankuš*	Gašpar z Lubietovej*
Karnifel*	Michal Pafel*	Michal Spaldenkayl*
Stamber*	Ján Mexner*	Hanzel Strieborný*
Ján Ochs*	Egid Vendel*	Gregor Sauffresser*
Rosdyeb*	Michal Ditrich*	Anton od Hoppa*
Trnovský*	Peter Fulpach*	Baltazar Peyerle*
Žakarovský*	Michal Praun*	Ján Holtzappel*
Zingenrück*	Ján Chalupský*	Matej Šafranko*

V PRIEBEHU POVSTANIA BOLI POPRAVENÍ

- + Ján Hunl 23.2.1526 v B.Štiavnicí
- + Andrej Kramer 1.4.1526 v B.Štiavnicí
- + Valent Zeler 20.6.1526 v B.Štiavnicí
- + baník Alfier 26.7.1526 v B.Štiavnicí
- + Andrej Kollár 3.9.1526 v B.Bystrici
- + Andrej Kocka 3.9.1526 v B.Bystrici
- + Maco Sigl 3.9.1526 v B.Bystrici
- + Jakub Köhler 6.9.1526 v B.Bystrici
- + Ján Skocko 6.9.1526 v B.Bystrici
- + Maslo starší 30.10.1526 v Brezne
- + Ján Katzhirn 14.4.1527 v Kremnici
- + Filip Tzipser v lete 1528 v B.Bystrici
- + Michal Kampfmacher 2.5.1529

Na tomto mieste stál posledný banský závod na Španej Doline. Stavbu financovalo Banícke bratstvo Herrengrund Špania Dolina v rokoch 2014 - 2022. Na stavbu sponzorsky prispeli: obec Špania Dolina, Dr. V.Longauer, K.Sokol, Dr. A.Sitár, Dr. W.Furherr, Banskobystrický samosprávny kraj a Združenie Baníckych spolkov a cechov Slovenska. Realizácia: Dr. A.Sitár, kamenárske práce V.Humaj, stavebné práce P.Baláži a brigádnicke členovia Bratstva.